

Examen VWO

2019

tijdvak 2
dinsdag 18 juni
13.30 - 16.30 uur

geschiedenis

Dit examen bestaat uit 28 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 72 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd.

Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Door de tijd heen

De volgende gebeurtenissen en ontwikkelingen rondom sport, spel en lichaamsbeweging staan in willekeurige volgorde:

- 1 De winnaar van de eerste Olympische Spelen, waarbij atleten uit rivaliserende Griekse stadsstaten het tegen elkaar opnamen, was Koroibos uit de stadsstaat Elis.
- 2 De Romeinse dichter Juvenalis introduceerde het gezegde *mens sana in corpore sano* (een gezonde geest in een gezond lichaam). Hij schreef dat zijn medeburgers lui waren en liever toekeken hoe anderen zich in het zweet werkten.
- 3 In de eerste stedelijke gemeenschappen werden polowedstrijden georganiseerd om de strijders te bekwamen in paardrijden en vechten tegelijkertijd.
- 4 Rousseau schreef een boek waarin hij pleitte voor een opvoeding met voldoende beweging voor kinderen.
- 5 Ten tijde van de kruistochten werd schaak in Europa geïntroduceerd. Deze denksport was gebaseerd op een spel dat werd gespeeld door vorsten in het Midden-Oosten.
- 6 Tijdens de bloeitijd van de Republiek introduceerden Nederlandse kooplieden het balspel 'kolven' in Amerika, waar de naam werd verbasterd tot 'golf'.

- 2p 1 Zet deze gebeurtenissen en ontwikkelingen in de juiste chronologische volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Prehistorie en oudheid

Gebruik bron 1.

Een bewering:

Met deze wet willen de Atheners het burgerschap en daarmee de democratie beschermen.

2p **2** Ondersteun beide delen van deze bewering.

Gebruik bron 2.

Stel: je doet onderzoek naar de uitbreiding van het Romeinse Rijk in Gallië en je hebt twee onderzoeksonderwerpen:

1 de oorzaken voor uitbreiding van het Romeinse Rijk in Gallië

2 de Romeinse legitimering van hun imperialisme

Je vindt de speech van Cerialis en besluit hem te gebruiken voor een van je onderzoeksonderwerpen.

2p **3** Leg uit voor welk onderzoeksonderwerp de bron de meest bruikbare informatie bevat.

Prehistorie en oudheid

bron 1

De Atheense jurist Demosthenes (384 – 322 voor Christus) beschrijft een wet:

Als een niet-Atheense man met een burgervrouw samenwoont, op welke manier dan ook, dan mag elke Athener die dat wil (hiertegen) een klacht indienen bij de *thesmothetai*¹⁾. Als de aangeklaagde wordt veroordeeld dan zullen hijzelf en zijn bezittingen worden verkocht en een derde deel zal worden gegeven aan de aanklager. (...) Aanklachten kunnen worden gedaan bij de *thesmothetai* door diegenen die daar het recht toe hebben.

noot 1 juridische beambten die verantwoordelijk waren voor het vastleggen van wetten in Athene

bron 2

De Romeinse schrijver Tacitus beschrijft in zijn boek *Historiae* hoe in het jaar 70 de Romeinse generaal Cerialis een vergadering van Galliërs toespreekt nadat hun opstand is neergeslagen:

Romeinse generaals zijn jullie land en dat van andere Galliërs niet vanwege hebzucht binnengetrokken, maar omdat ze uitgenodigd werden door jullie voorvaders die genoeg hadden van alle interne conflicten (...). We hebben onze stellingen langs de Rijn niet ingenomen om Rome te beschermen maar om Germaanse vorsten als Ariovistus ervan te weerhouden de macht in Gallië te grijpen (...). Heel Gallië was ten prooi gevallen aan burgeroorlogen, uitgelokt door koningen, die duurden tot jullie onze wetten accepteerden. En hoewel we constant zijn uitgedaagd, hebben we als veroveraars alleen om zo veel belasting gevraagd als we nodig hebben om de vrede te bewaren. Harmonie tussen landen kan alleen worden veiliggesteld door legers, legers kunnen niet in stand worden gehouden zonder geld en geld kan alleen door belasting worden verkregen.

De middeleeuwen

Gebruik bron 3.

Volgens sommige historici blijkt uit de bron een oorzaak van de toename van de horigheid in de vroege middeleeuwen in West-Europa.

- 3p 4 Geef aan welke oorzaak dat is en leg vervolgens uit waardoor de koning deze toename van de horigheid zorgwekkend vindt.

In de late middeleeuwen vond het begin van staatsvorming en centralisatie plaats en werden steden in toenemende mate zelfstandig. Aan deze twee ontwikkelingen lag een onderlinge afhankelijkheid van landsheren en steden ten grondslag.

- 2p 5 Leg deze onderlinge afhankelijkheid uit.

De middeleeuwen

bron 3

Een mededeling van een Frankische koning uit 811:

Redenen waarom mannen hun militaire verplichtingen¹⁾ niet nakomen:
Arme mannen beklagen zich erover dat zij worden beroofd van hun eigendom. Deze klachten richten zich zowel tegen bisschoppen, abten en hun zaakwaarnemers als tegen graven en hun plaatsvervangers. Ze zeggen ook dat als iemand weigert de grond die hij in eigendom heeft af te staan aan een bisschop, abt, graaf of diens plaatsvervanger, deze laatsten naar een manier zoeken om die arme man te schaden. Ze dwingen hem bij iedere gelegenheid in het leger te gaan, totdat hij zo erg verarmd is dat hij zijn grond overdraagt of verkoopt, of hij nu wil of niet.

noot 1 In het Frankische koninkrijk konden vrije mannen worden opgeroepen om tijdelijk in het koninklijk leger te dienen.

Vroegmoderne tijd

Gebruik bron 4.

Spaanse conquistadores veroverden het rijk van de Inca's in Amerika in hoog tempo. Uit deze bron kun je een oorzaak afleiden van deze snelle verovering.

2p **6** Leg uit welke oorzaak dit is.

Titu Cusi (bron 4) bekeerde zich tot het christendom en liet zijn relaas opschrijven door een Spaanse missionaris. Hij stuurde zijn boek naar de Spaanse koning Filips II om hem kennis te laten maken met zijn nieuwe volk.

Het boek van Titu Cusi werd verschillend beoordeeld:

- 1 Het werd gezien als een waardevolle bron voor de visie van de inheemse bevolking van Amerika op de verovering door de Spanjaarden.
- 2 Er werd getwijfeld aan de betrouwbaarheid van de informatie over de verhouding tussen de Inca's en de Spanjaarden.

2p **7** Geef bij elk van beide oordelen de redenering weer die erbij past.

In het begin van de vroegmoderne tijd werd de boekdrukkunst verbeterd, wat onder andere bijdroeg aan de ontwikkeling van vorstelijk absolutisme.

2p **8** Leg uit dat de verbetering van de boekdrukkunst hieraan kon bijdragen.

In 1559 werd bekend dat de stad Antwerpen een eigen bisschop zou krijgen, die door Filips II benoemd zou worden op basis van competenties en opleiding. Tegen dit besluit kwam verzet van het Antwerpse stadsbestuur én van de adel, die beide een delegatie naar Filips II stuurden om te klagen.

Hierbij passen twee beweringen:

- 1 De benoeming van een bisschop voor Antwerpen door Filips II paste bij de politiek van de Habsburgse vorsten in de Nederlanden op godsdienstig **en** op bestuurlijk gebied.
- 2 Het Antwerpse stadsbestuur en de adel hadden ieder een verschillend motief voor hun verzet.

4p **9** Ondersteun beide beweringen.

Gebruik bron 5.

Uit deze beschrijving van de intocht van Willem van Oranje blijkt dat:

- 1 de gevolgen van de matiging van de kettervervolging zichtbaar zijn in Antwerpen.
- 2 Willem van Oranje in 1566 een positie inneemt tussen het centrale bestuur van de Nederlanden en de hervormers.

- 3p **10** Ondersteun beide conclusies door (bij 1) een gevolg te noemen van de matiging en (bij 2) de positie weer te geven die Willem van Oranje inneemt voor elk van beide partijen.

Gebruik bron 6.

Na de ondertekening van de Pacificatie van Gent bezoekt Willem van Oranje in 1577 de stad Brussel. Onderdeel van de intocht is het tableau vivant (een soort levend schilderij) van *Perseus en Andromeda*.

- 3p **11** Leg de keus voor dit tableau uit door:
- de boodschap over Willem van Oranje te noemen die dit tableau moet overbrengen en
 - daarmee toe te lichten welke bezorgdheid over de aansluiting bij de Pacificatie van Gent bij de inwoners van Brussel moet worden weggenomen en ten slotte
 - met behulp van een kenmerkend aspect uit de zestiende eeuw te verklaren dat het tableau wordt gebaseerd op een Griekse mythe.

In 1585 voerden de Staten van Holland een discussie over de positie van Maurits, de zoon van Willem van Oranje. Er werd besloten hem wel tot stadhouder te benoemen, maar om hem niet de titel 'Graaf van Holland' te verlenen.

- 2p **12** Licht dit besluit toe door:
- aan te geven welke continuïteit de Staten van Holland wilden uitdragen met het benoemen van Maurits tot stadhouder en
 - een bestuurlijke verklaring te geven om Maurits niet de titel 'Graaf van Holland' te verlenen.

Gebruik bron 7.

Een historicus concludeert dat de pogingen van het ancien régime om de onvrede van de boeren weg te nemen, juist hebben bijgedragen aan het uitbreken van de Franse revolutie.

2p **13** Geef de redenering weer die de historicus daarbij volgt.

Twee gegevens:

- 1 In 1577 grepen radicale calvinisten de macht in Gent en richtten een calvinistische republiek op. In deze republiek werden katholieken gemarteld en ter dood veroordeeld.
- 2 In 1820 schonk Willem I, koning der Nederlanden, aan Gent een schilderij van de Vlaamse schilder Mattheus van Bree. Op dit schilderij was afgebeeld hoe Willem van Oranje bij het bestuur van de Gentse calvinistische republiek pleitte voor vrijlating van katholieken.

Een interpretatie: met de schenking van dit schilderij wilde koning Willem I een politiek doel bereiken.

3p **14** Ondersteun deze interpretatie door:

- aan te geven welk politiek doel Willem I wilde bereiken en
- uit te leggen waardoor de voorstelling op het schilderij hiertoe kon bijdragen.

Gebruik bron 8.

In 1849 wordt duidelijk dat het Frankfurter Parlement zijn doel in staatkundig opzicht niet heeft bereikt. Met deze prent geeft Schröder hiervoor een verklaring weer.

3p **15** Leg dit uit door:

- zonder bron het staatkundige doel van het Frankfurter Parlement te noemen
- met een verwijzing naar de prent uit te leggen welke oorzaak voor het mislukken hiervan in de prent wordt weergegeven.

Vroegmoderne tijd

bron 4

Titu Cusi Yupanqui, de heerser van de Inca's in Amerika, laat in zijn boek *Een Inca-verslag van de verovering van Peru* in 1570 opschrijven:

Toen mijn vader hierover hoorde [over de komst van de Spanjaarden] raakte hij buiten zichzelf en zei: "Hoe durven deze mensen mijn land binnen te vallen zonder mijn autorisatie en toestemming? Wie zijn deze mensen en wat zijn hun gewoonten?" De boodschapper antwoordde: "Heer, deze mensen moeten wel goden zijn, want ze beweren dat ze met de wind gekomen zijn. Ze hebben baarden en zijn heel mooi en wit. Ze eten van zilveren borden. Zelfs hun schapen, waarop ze rijden, zijn groot en dragen zilveren schoenen [hoefijzers]. Ze gooien met donder zoals de lucht dat doet. (...) Bovendien hebben we ooggetuigen die met hun eigen ogen hebben gezien dat ze praten naar witte vellen en dat ze van sommigen van ons de namen kenden voordat iemand ze dat had verteld en die namen wisten ze door naar de vellen te kijken die ze voor zich houden."

bron 5

In zijn functie als burggraaf van Antwerpen is Willem van Oranje verantwoordelijk voor de rust en veiligheid in die stad. Jacob van Wesembeke, de stadsadvocaat van Antwerpen, beschrijft de intocht van de prins op 13 juli 1566:

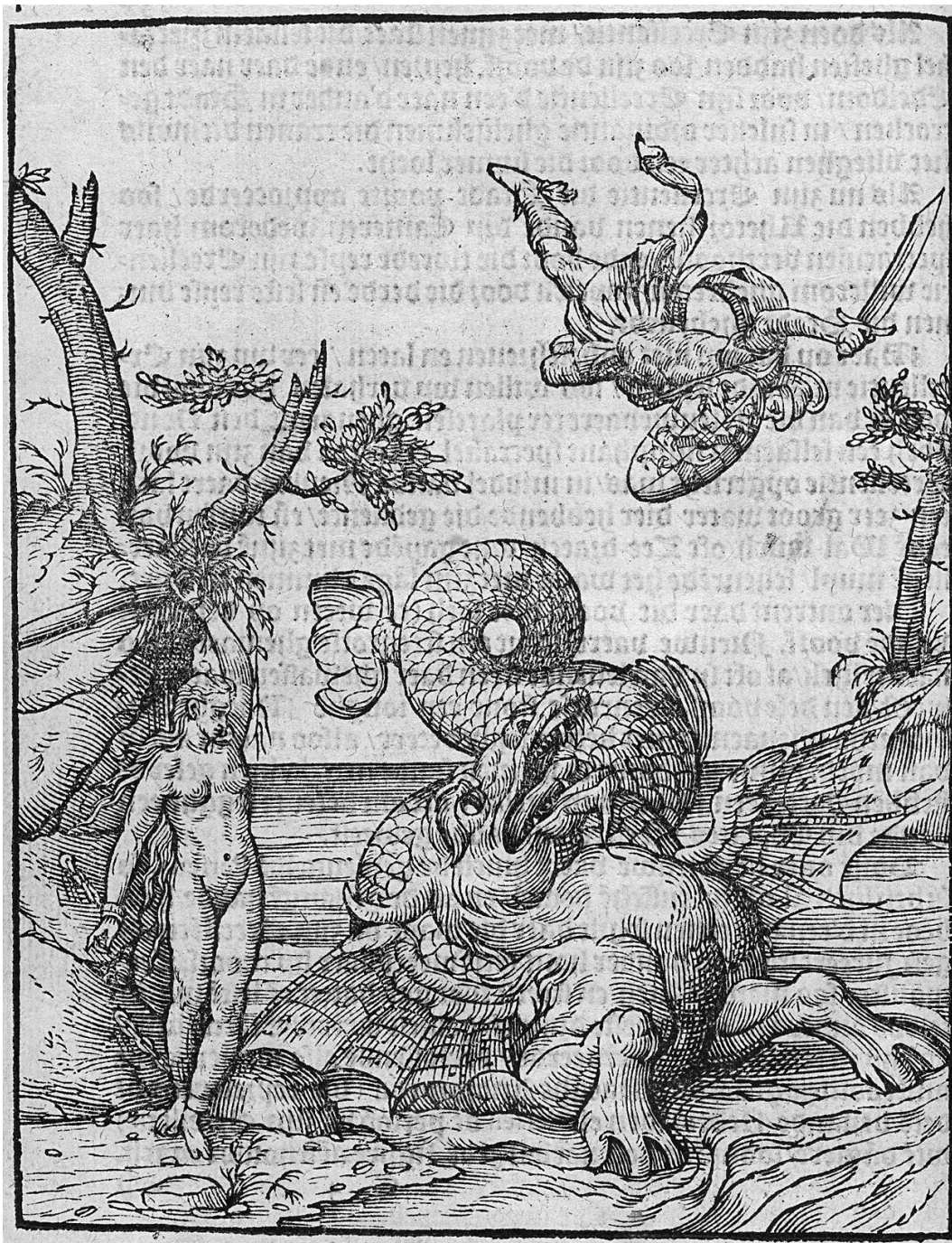
Ondertussen werden de [calvinistische] preken en bijeenkomsten, die men met wapens bewaakte steeds groter. Dat gold ook voor het wantrouwen en de vrees die het volk koesterde tegenover het hof en het stadsbestuur, zodat de stad er armzalig bij stond: velen waren vertrokken, en veel vooraanstaande burgers en kooplieden werden verbannen. Iedereen verlangde naar en riep om de prins [van Oranje]. Iedereen wenste hem hier en hoopte dat hij de toestand zou verbeteren. Hun genegenheid hebben zij ook getoond op 13 juli, toen de prins, in opdracht van de landvoogdes, naar Antwerpen kwam. Van het huis waar hij zou logeren tot meer dan een halve mijl buiten de stad waren de wegen bezet met vele duizenden, ja wel meer dan dertigduizend mensen. Men kon er nauwelijks doorkomen vanwege de menigte. Veel burgers en andere inwoners kwamen de prins te paard tegemoet gereden, en begeleidden hem daarna. Dat deed ook de heer van Brederode, met een groot aantal van de bondgenoten¹⁾, die zich op dat ogenblik daar bevonden. (...) Onderweg, en met name buiten de stad, werd er bij het passeren van de prins soms "Vive les Gueux"²⁾ geroepen. De prins berispte de roepers vele keren, zowel met woorden als met gebaren.

noot 1 Edelen die eerder een verzoek om matiging van de kettervervolgingen hadden aangeboden aan de landvoogdes, een van hun leiders is Hendrik van Brederode.

noot 2 "Leve de Geuzen"

bron 6

Prent uit 1577 van Antoni van Leest van het tableau vivant *Perseus en Andromeda*. Het tableau is gebaseerd op een Griekse mythe waarin de held Perseus het zeemonster verslaat dat prinses Andromeda bedreigt.

Toelichting:

Links staat prinses Andromeda.

In het midden het zeemonster.

Rechtsboven in de lucht zie je Perseus met op zijn schild het wapen van Willem van Oranje.

bron 7

Een ambtenaar in de plaats Ploërmel in het westen van Frankrijk schrijft in juli 1789 aan de regering in Parijs:

Alle boeren in de omgeving en in mijn district weigeren massaal om hun aandeel aan korenschoven af te staan aan de inzamelaar van de tienden¹⁾ en zeggen openlijk dat er geen inzameling zal komen zonder bloedvergieten. Zij baseren zich hierbij op het onredelijke argument dat de eis voor afschaffing van de tienden was opgenomen in de Cahiers des doléances van dit district. Hiermee is de afschaffing nu een feit geworden.

noot 1 De tiende is de verplichting voor boeren om één tiende van de oogst af te staan aan de kerk of aan de regering.

bron 8

In 1849 verschijnt deze prent van Ferdinand Schröder in het satirisch tijdschrift *Düsseldorfer Monatblätter*:

Onderschrift bij deze prent:

"Waarom huil je, kleine hansworst?"

"Ik heb voor uw kleine een kroon gemaakt, en nu wil hij hem niet!"

Toelichting:

Links staat Heinrich von Gagern, president van het Frankfurter Parlement.

De vrouw in het midden is symbool voor Pruisen.

Rechts staat de Pruisische koning Friedrich Wilhelm IV.

De beer naast hem is symbool voor Berlijn, de hoofdstad van Pruisen.

Het standbeeld in het midden is Germania, personificatie van het Duitse Rijk.

Moderne tijd

De volgende gebeurtenissen hebben te maken met cartografie:

- 1 De absolute koning Lodewijk XIV zou hebben verzucht dat de nieuwe landmeetmethodes die Philippe de La Hire gebruikte voor een kaart van Frankrijk, meer grond hadden gekost dan Lodewijk had kunnen verliezen in een oorlog.
- 2 Filips II gaf, meteen nadat hij landsheer werd van de Nederlanden, opdracht aan Jacob van Deventer om van 220 steden in de Nederlanden plattegronden te maken.
- 3 Battista Agnese maakte op verzoek van keizer Karel V een wereldkaart waarop de eerste zeereis om de wereld was afgebeeld.
- 4 De Engelse admiraliteit gaf opdracht om de Franse soldaten uit het leger van Napoleon te verhinderen delen van Australië te verkennen die nog niet in kaart waren gebracht.
- 5 Floris Balthasars ontving honderd gulden van de Staten-Generaal voor het in kaart brengen van de ligging van het Spaanse leger tijdens het Spaanse beleg van Zaltbommel.
- 6 Tijdens de Tiendaagse Veldtocht onder leiding van kroonprins Willem werd een kaart gemaakt van de troepenbewegingen van het Nederlandse leger en van de opstandige Belgen.

- 2p **16** Zet deze gebeurtenissen in chronologische volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Twee beweringen:

- 1 Groot-Brittannië maakte zich in 1871 zorgen over de politieke situatie in Europa.
- 2 Bismarck hield na 1871 met zijn buitenlandse politiek rekening met deze Britse zorg.

- 3p **17** Ondersteun beide beweringen door:
- aan te geven welke gebeurtenis de zorg in Groot-Brittannië over de politieke situatie veroorzaakte en
 - een verklaring te geven voor de Britse zorg hierover en
 - aan te tonen dat Bismarck met zijn politiek rekening hield met deze Britse zorg.

In 1896 werd in Den Haag de *Vereeniging Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid* opgericht. Deze vereniging had een bestuur waarin uitsluitend vrouwen werden toegelaten.

- 2p **18** Leg uit dat het bestuur met dit toelatingsbeleid een politiek-maatschappelijke ontwikkeling wilde bevorderen.

Gebruik bron 9.

Rosa Luxemburg is geïnspireerd door de ideeën van Marx. Toch verklaart de Komintern, de vereniging van alle communistische partijen onder leiding van de Sovjet-Unie, in 1925 dat sommige ideeën van Rosa Luxemburg gevaarlijk zijn.

- 2p 19 Leg met een verwijzing naar de bron uit welk idee van Rosa Luxemburg de Komintern gevaarlijk zal hebben gevonden.

Gebruik bron 10.

De Conservatieve Partij maakt met deze verkiezingsposter duidelijk dat zij zich zorgen maakt over twee ontwikkelingen.

- 3p 20 Ondersteun deze bewering door:
- met behulp van twee kenmerkende aspecten uit de eerste helft van de twintigste eeuw de twee ontwikkelingen te noemen waarover de Conservatieve Partij zich zorgen maakt en
 - aan te geven welk verband de Conservatieve Partij legt tussen deze twee ontwikkelingen.

Twee gegevens over de *Volkstrauertag* (Volksrouwdag), de herdenkingsdag voor de Duitse slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog:

- 1 In 1933 zei Hitler tijdens de *Volkstrauertag*: "*Du bist nichts, Dein Volk ist alles*" ("Jij bent niets, jouw volk is alles").
- 2 In 1934 werd de *Volkstrauertag* hernoemd tot *Heldengedenktag* (Gedenkdag voor de helden).

Met deze gegevens kun je de introductie van het nationaalsocialistische gedachtegoed in Duitsland aantonen.

- 3p 21 Licht dit toe door:
- een kenmerk van het nationaalsocialisme te noemen dat past bij de leus "*Du bist nichts, Dein Volk ist alles*" en
 - met een **ander** kenmerk van het nationaalsocialisme een ideologische verklaring te geven voor de hernoeming tot *Heldengedenktag*.

Gebruik bron 11.

In augustus 1939 sluiten Duitsland en de Sovjet-Unie een niet-aanvalsverdrag.

Twee gegevens:

- 1 Veel communisten veroordelen het sluiten van het niet-aanvalsverdrag tussen Duitsland en de Sovjet-Unie op ideologische gronden.
- 2 Volgens veel historici droeg de weigering van Groot-Brittannië en Frankrijk om de Sovjet-Unie uit te nodigen voor de Conferentie van München, bij aan de totstandkoming van het niet-aanvalsverdrag.

- 4p 22 Leg uit dat:
- Stalins uitspraak gezien kan worden als een reactie op die ideologische kritiek (zie 1) en
 - je het verband tussen de weigering de Sovjet-Unie uit te nodigen in München en het sluiten van het niet-aanvalsverdrag door de Sovjet-Unie (zie 2) met deze bron **niet** kunt ondersteunen.

Verschillende Duitse regeringen kozen ieder een nationale vlag van Duitsland:

1871 Na de eenwording koos het Duitse keizerrijk voor een vlag met de kleuren zwart-wit-rood. In deze vlag was het zwart-wit van de Pruisische vlag opgenomen.

1919 De grondwet van de Weimarrepubliek bepaalde dat de Duitse vlag de kleuren zwart-rood-geel had. Dezelfde vlag werd in 1848 gebruikt door het Frankfurter Parlement.

1935 Een van de Neurenberger wetten bepaalde dat de partijvlag van de NSDAP, een rode vlag met op een witte cirkel het zwarte hakenkruis, de enige nationale vlag werd van Duitsland.

1949 De regering van de DDR koos de vlag met de kleuren zwart-rood-geel tot de nationale vlag.

De verschillende Duitse regeringen wilden met de keuze van hun vlag een politieke boodschap uitdragen.

- 2p **23** Toon dit aan door bij de vlaggen van 1871 en 1949 elk een politieke boodschap te noemen die de vlag moest uitdragen.

Gebruik bron 12.

De hippies dragen in de jaren 1960-1970 bij aan sociaal-culturele veranderingsprocessen door zich af te zetten tegen economische veranderingen in die tijd.

- 2p **24** Leg dit uit.

Gebruik bron 12.

Er vindt in de jaren 1970 een verandering plaats in het Amerikaanse beleid in de Vietnamoorlog. Je kunt hiervoor een oorzaak uit de bron afleiden.

- 3p **25** Licht dit toe door:
- zonder bron aan te geven welke verandering in het beleid plaatsvindt en
 - met een verwijzing naar de bron een oorzaak van deze verandering te noemen.

Een anekdote:

Aleksandr Didusenko, de correspondent in Praag van de Russische krant *Trud* (Arbeid) vroeg in 1968 aan Brezjnev wat hij mocht schrijven over de gebeurtenissen tijdens de Praagse Lente. Hem werd verteld: "Schrijf de waarheid", waarna Brezjnev daaraan toevoegde: "In één exemplaar, dat je aan mijn assistent mag sturen."

- 3p **26** Licht het antwoord van Brezjnev toe door:
- een binnenlandse politieke **en** een buitenlandse politieke reden te noemen voor zijn antwoord en
 - met deze anekdote aan te tonen dat de Sovjet-Unie een totalitaire staat was.

Gebruik bron 13.

Een interpretatie:

Tekenaar Herblock geeft in deze prent uit 1989 een westerse visie weer op een verandering in Oost-Europa in dat jaar.

4p 27 Leg deze interpretatie uit door, telkens met een verwijzing naar de bron, aan te tonen:

- welke verandering voor Herblock aanleiding is om deze prent te tekenen en
- dat Herblock een westerse visie op die verandering weergeeft.

De volgende gegevens gaan over Joseph Luns (1911-2002), Nederlands minister van Buitenlandse zaken en secretaris-generaal van de NAVO:

1 In 1957 ondertekende Luns het Verdrag van Rome, waarin landen afspraken maakten over het vrije verkeer van goederen in West-Europa.

2 In 1962 vertelde Luns de Amerikaanse politicus Robert Kennedy dat Nederland marineschepen had gestuurd naar Nieuw-Guinea, dat deel uitmaakte van het koninkrijk der Nederlanden, om te voorkomen dat Indonesië dat gebied zou inlijven.

3 In 1979 pleitte Luns voor de modernisering van het kernwapenarsenaal van de NAVO.

2p 28 Kies twee gegevens uit het leven van Joseph Luns en geef telkens aan bij welk kenmerkend aspect van de tweede helft van de twintigste eeuw dit gegeven past.

Moderne tijd

bron 9

In 1918 schreef Rosa Luxemburg (1871-1919), leider van de Spartakusbond, in het pamflet *De Russische Revolutie*:

Socialistische democratie begint op het moment van de machtsovername door de socialistische partij, en zij is niets anders dan dictatuur van het proletariaat. Jawel: dictatuur! Maar die dictatuur geldt de toepassing van de democratie, niet de afschaffing ervan, door middel van een energieke, vastberaden ingreep in de verworven rechten en economische verhoudingen van de burgerlijke maatschappij – op een andere manier kan de socialistische omwenteling niet gerealiseerd worden. Deze dictatuur moet echter worden uitgeoefend door de klasse en niet door een kleine minderheid van leiders namens die klasse, dat wil zeggen: zij moet stap voor stap een gevolg zijn van de actieve bemoeienissen van de massa, zij moet direct door de massa beïnvloed worden, gecontroleerd worden door het totale openbare leven, voortkomen uit de toenemende politieke scholing van de massa.

bron 10

Britse verkiezingsposter van de Conservatieve Partij uit 1931:

Vertaling:

Eén Verenigd Rijk!

betekent meer handel en werkgelegenheid

Stem conservatief en steun de nationale regering.

bron 11

Op 7 september 1939, vier dagen nadat Groot-Brittannië en Frankrijk de oorlog hebben verklaard aan Duitsland, zegt Stalin tegen Georgi Dimitrov, de leider van de internationale organisatie van communistische partijen:

Er is een oorlog gaande tussen twee groepen kapitalistische landen (...) om de herverdeling van de wereld, om de overheersing van de wereld! Wij zien er niets slechts in dat zij elkaar flink en stevig bevechten en elkaar verzwakken. Het zou mooi zijn als Duitsland erin zou slagen om de positie van de rijkste kapitalistische landen (vooral Engeland) te verzwakken. Zonder dat hij dat zelf begrijpt of wenst, is Hitler bezig het kapitalistische systeem op te schudden en te ondermijnen. Wij kunnen hierin manoeuvreren en één kant tegen de andere uitspelen, zodat zij elkaar zo fel mogelijk bestrijden. Het niet-aanvalsverdrag helpt Duitsland tot op zekere hoogte. De volgende keer gaan we de andere kant aansporen.

bron 12

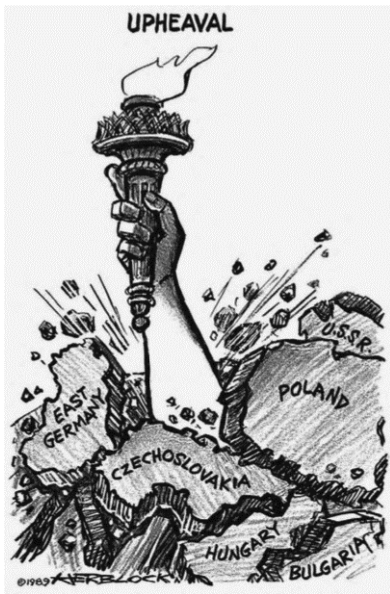
In het Amerikaanse tijdschrift *Ramparts* verschijnt in 1967 een artikel over hippies:

Hippies hebben een duidelijk beeld van de ideale samenleving (...), waarin iedereen veranderd is en mooi en vol liefde en gelukkig en vrij. Maar het is een visie waarin noodzakelijkerwijs een radicale, politieke filosofie besloten ligt: leven in communeverband, drastische inperking van het privébezit, afwijzing van geweld, creativiteit vóór consumptie, vrijheid vóór autoriteit en minder nadruk op de overheid en op traditionele vormen van leiderschap. (...) Alle hippies hebben een politieke houding – een houding van onverzoenlijk verzet tegen het establishment, dat hen als misdadigers bestempelt omdat ze lsd en marihuana gebruiken, en hen haat omdat ze met z'n negenen in een kamer en met z'n drieën in een bed slapen, vrije seks schijnen te bedrijven, geen last blijken te hebben van schuldgevoelens en bovendien nog gezonde kinderen in smerige kleren kunnen grootbrengen. (...) Ze staan zeer duidelijk en voorgoed buiten de gemeenschappelijke opinie, waaraan deze samenleving zo'n waarde hecht. En omdat het wereldje van de hippies in zo verregaande mate het wereldje is van de mensen onder de vijftientig, en, zoals *Time*¹⁾ al waarschuwde, al heel gauw de helft van de Amerikaanse bevolking zal uitmaken, is dit een politiek feit van betekenis.

noot 1 *Time Magazine* is een Amerikaans tijdschrift.

bron 13

In 1989 verschijnt deze prent van tekenaar Herblock in de Amerikaanse krant *The Washington Post*, met als titel *Omwenteling*:

Toelichting:

De arm is van het Amerikaanse vrijheidsbeeld.

Vertaling:

Van links naar rechts: Oost-Duitsland, Tsjecho-Slowakije, Hongarije, Bulgarije, Polen, USSR (Sovjet-Unie)

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.